

УДК 37.013

Петро Сікорський

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУЛЮВАННЯ ПОНЯТЬ “КОМПЕТЕНТНІСТЬ” І “КОМПЕТЕНЦІЯ”

Актуальність даного дослідження пояснюється тим, що у науково-педагогічній літературі, дисертаційних дослідженнях пропонуються десятки дефініцій одного і того ж поняття. Такі дослідження відволікають увагу від пошуку нових прийомів і методів, форм і технологій, які б суттєво поліпшили ефективність навчально-виховного процесу. Продемонструємо це на прикладі двох педагогічних понять (“компетентність” і “компетенція”), які вже понад десять років привертають до себе увагу науковців.

Якщо задамося ціллю проаналізувати зміст того чи іншого науково-педагогічного журналу, то практично в кожному знайдемо статтю про компетентність чи компетенцію. Захищено сотні дисертацій, теми яких тісно пов’язані з цими термінами. Компетентнісний підхід проектується не лише на вищу чи професійно-технічну школу, а й на загальноосвітню, у тому числі початкову. У “Положенні про атестацію педагогічних працівників” зазначається, що вчитель першої категорії повинен використовувати “методи компетентнісно орієнтованого підходу до організації навчального процесу” [5, с. 5].

Відразу постає питання: а вчителі-спеціалісти і вчителі II категорії не зобов’язані використовувати методи компетентнісного підходу? Тоді в одних учителів випускатимуться зі школи компетентні учні, а в інших – некомпетентні. Виходить, що у МОН України, затверджуючи “Положення про атестацію педагогічних працівників”, свідомо планували випуск зі шкіл компетентних і некомпетентних учнів. Важко в це повірити. Більш вірогідно, що поняття компетентності важко торує собі дорогу до шкільництва, а численні науково-педагогічні дослідження, пов’язані з компетентнісним підходом у навчанні, знаходяться, здебільшого, у паралельній площині до педагогічної практики. Запитаймо пересічного вчителя першої категорії, як він реалізує компетентнісний підхід у навчанні. У більшості випадків відповіді не отримаємо.

Мета статті – привернути увагу науково-педагогічних працівників до логічних способів визначення педагогічних понять і на цій основі дати строгі означення “компетентності” та “компетенції”, використовуючи етимологію цих термінів і співвідношення між ними.

У науковій літературі дослідники намагаються якомога точніше визначити поняття “компетентності” і “компетенції”, відшукати зв’язки між ними, встановити, яке з них є загальнішим.

Нагадаємо етимологію цих слів: компетентнісний (від лат. *competens* або нім. *kompetent*) – що відповідає, здатний; компетенція (від лат. *competere* – добиваюся, відповідаю, підходжу).

Наведемо декілька визначень поняття “компетентність”. О. Пометун зазначає, що “компетентність – це спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, яких набувають у процесі навчання” [3, с. 18]. О. Овчарук вважає, що “компетентність” – це інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції” [3, с. 93]. І. Зимня визначає, що “компетентність заснована на знаннях, інтелектуально й особистісно зумовлена соціально-професійною життєдіяльністю людини” [2, с. 13]. О. Яригін, говорячи про відмінності компетентності від знань, умінь і навичок, стверджує, що компетентність обов’язково включає в себе здібність і мотивацію до вдосконалення у даній предметній області як за рахунок засвоєння нових знань і методів ззовні, так і за рахунок формування нових знань і методів досвіду прояву даної компетентності у взаємодії з іншими компетентностями після завершення процесу навчання. Він вважає, що “компетентність – це мета здібність, яка характеризується прагненням до застосування та розвитку вже існуючих, а також до формування нових здібностей і саморозвитку” [11, с. 346]. А. Хуторський вважає, що “освітні компетентності є інтегральними характеристиками якості підготовки учнів, пов’язані з їхньою здатністю цільового усвідомленого застосування комплексу знань, умінь і способів діяльності стосовно певного міждисциплінарного кола питань” [8, с. 58]. І. Родигіна визначає компетентність як “загальну здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню” [9, с. 149]. У постанові Кабінету Міністрів “Про затвердження Національної рамки кваліфікації” компетентність визначається як “здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, вміння, цінності, інші особисті якості” [6].

Таким чином, серед суттєвих ознак поняття “компетентність” у наведених означеннях є такі: знання, навички; вміння і ставлення

(О. Пометун); знання, соціально-професійна життєдіяльність людини (І. Зимня); здібність, знання, мотивація (О. Яригін); інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок (О. Овчарук); знання, уміння, способи діяльності (А. Хуторський); знання, досвід, цінності, здібності (І. Родигіна); здатність, знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості (з постанови Кабміну України).

На наш погляд, такий різнобій у дефініціях поняття “компетентність” викликаний тим, що дослідники не дотримуються єдиних вимог до визначення понять як логічної операції, яка розкриває його зміст. Замість цього дослідники використовують опис, тобто перелічують ознаки, які тією чи іншою мірою розкривають суть терміна.

Крім реальних дефініцій, використовуються ще й номінальні. Якщо реальна дефініція визначає предмет, то номінальна – розкриває значення терміна, яким названий цей предмет. Ми розглядатимемо реальні дефініції.

Суть дефініції через рід і видову відмінність полягає в тому, що спочатку знаходять найближче родове поняття, а потім перелічують суттєві видові відмінності. Нагадаємо, що **вид** об’єднує ряд предметів, явищ за спільними ознаками і входить до складу більш загального поняття – **роду** (наприклад, квадрат, прямокутник, ромб – різні види паралелограмів), а **рід** як поняття включає в себе менш загальні **видові** поняття. У наведеному вище прикладі паралелограм є родове поняття для прямокутника, а прямокутник – для квадрата. Наведемо приклад реального визначення поняття прямокутника через найближчий рід і видову відмінність: “Прямокутником називається паралелограм, у якого всі кути прямі”. Можна було сказати: “всі кути рівні”, однак ця ознака є більш загальною.

Таким чином, якщо ми хочемо визначити те чи інше поняття через найближчий рід і найбільш суттєві видові відмінності, то потрібно віднайти найближче родове поняття і суттєві видові відмінності. У наведених вище дефініціях поняття “компетентність” використовуються різні родові поняття: “спеціально структуровані набори” (О. Пометун), інтегрована характеристика якості особистості” (О. Овчарук), “метаздібність” (О. Яригін); “інтегральні характеристики якості підготовки учнів” (А. Хуторський), “здатність особи до виконання певного виду діяльності” (з постанови Кабінету Міністрів України), “загальна здатність” (І. Родигіна).

Чи всі вони утворюють логічний ряд із терміном “компетентність” і яке з них є найближчим родовим поняттям до нього? Наприклад, у цьому ряду не може бути родовим поняттям “якість”, яка, з одного боку, означає стан сформованості, наприклад, знань, умінь і навичок, а з іншого – певну ознаку чи властивість особистості, тобто має неод-

нозначне значення. Не може бути таким поняттям “готовність і здатність особистості”, бо вони визначають можливість виконувати роботу залежно від багатьох факторів. Наприклад, компетентний учитель не здатний виконувати свої обов’язки, бо він не призначений на роботу або не готовий навчати учнів, оскільки хворий.

Стосовно “спеціально структурованих (організованих) наборів...”, то це словосполучення потребує продовження і є надто загальним.

Щоб визначити найближче родове поняття до “компетентності”, потрібно вибудувати логічний ряд сумісних із ним термінів, виходячи з його суттєвих ознак. А ними є: знання, вміння, навички, практичний досвід, ціннісні орієнтації (ціннісне ставлення до себе, до матері, батька і родини загалом, до праці, природи, культури, суспільства і держави). Не можна не погодитися, що важко знайти термін, який би увібрав у себе всі зазначені ознаки і знаходився найближче до поняття “компетентність”. Ними можуть бути або “кваліфікація особи”, або “сукупність властивостей особистості”. Однак поняття “кваліфікація особи” є видовим до “компетентності”, воно стосується “професійної компетентності”. Не є ідеальним родовим поняттям і “сукупність властивостей особистості”, однак серед тих, які пропонувалися, на наш погляд, воно є найбільш вдалим.

З урахуванням проведеного аналізу сформулюємо загальне означення “компетентності” через найближче родове поняття і суттєві видові відмінності.

“Компетентністю називається така сукупність властивостей особистості, яка характеризується засвоєними нею знаннями, сформульованими навичками і вміннями, набутим практичним досвідом і ціннісними орієнтаціями (ціннісне ставлення до себе і сім’ї, до праці, до природи і культури, до суспільства і держави)”.

Це загальне визначення компетентності. Залежно від її виду, наприклад, загальноосвітня компетентність чи професійна, подане означення потрібно конкретизувати. Якщо в означенні загальноосвітньої компетентності менш суттєвою ознакою є практичний досвід, то в означенні професійної компетентності – ціннісні орієнтації. Кожна із зазначених компетентностей має свої складові: когнітивна компетентність, інформаційна компетентність, комунікативна компетентність, ціннісно орієнтована компетентність та ін. Крім того, можна розглядати математичну й екологічну компетентності, компетентність учителя та лікаря тощо.

Щодо інших способів визначення понять (генетичний, операційний, індуктивний, визначення через вказівку на протилежність), то вони використовуються у специфічних випадках.

Частіше від решти трьох застосовується генетичний метод, тобто визначення за способом походження і побудови того чи іншого поняття. Генетичні дефініції найчастіше використовуються в точних науках (математика, фізика, хімія та ін.). Наприклад, “ламана – це об’єднання відрізків таких, що кінець кожного з них (крім останнього) є початком наступного і суміжні відрізки не лежать на одній прямій”.

Операційне визначення використовується тоді, коли потрібно описати специфічні експериментальні операції для знаходження від тих чи інших предметів. Наприклад, “луг – це хімічна речовина, яка зафарбовує лакмусовий папірець у синій колір”.

Визначення через вказівку на протилежність використовується часто тоді, коли визначаються філософські категорії: “Випадковість – це форма прояву і доповнення необхідності”.

Індуктивні дефініції використовуються тоді, коли під час визначення поняття потрібно вказати на його вихідні елементи або на правила утворення похідних елементів із вихідних. Наприклад, “якщо P – формула, то \bar{P} – також формула”.

Крім “компетентності”, важливим педагогічним поняттям є “компетенція”. Дефініцій цього поняття у науково-педагогічних дослідженнях також предостатньо. А. Хуторський визначає компетенцію як “сукупність взаємопов’язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), які задаються стосовно визначеного кола предметів і процесів та необхідні для якісної продуктивної діяльності стосовно них” [7]. С. Боднар вважає, що “компетенція – це сукупність освітніх орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня щодо визначеного кола об’єктів дійсності, необхідних для його соціокультурного існування” [1, с. 99]. Л. Штефан та С. Нечіпор визначають компетенцію як інтегровану характеристику фахівця, виражену через потенційну готовність до застосування набутих у процесі навчання знань, умінь, навичок, досвіду діяльності. Поняття “компетенція” вживається у випадку наявності потенційних можливостей щодо виявлення “компетентності”, а “компетентність” як “компетенція” в дії [10, с. 29]. К. Корсак вважає, що “компетенція – це сукупність доступних для вимірювання чи оцінювання вмінь, знань і навичок, набутих у закладах освіти чи поза ними і необхідних для виконання певного заняття (роботи)” [4, с. 60]. А. Штоф та інші визначають компетенцію як “структуру, що складається з різних частин, як пальці на руці (тобто навички, знання, досвід, контакти, цінності – це пальці, координація всіх цих елементів – це долоня, і, нарешті, контроль над усією системою, який символізується нервовою системою, що керує рукою загалом)” [12].

Аналіз наведених дефініцій “компетенції” показує, що більшість авторів вважають сукупність знань, умінь, навичок, досвіду, цінностей ядром компетенції. Із цим важко не погодитися. Тобто компетентність – це компетенція в дії, це засвоєні знання, щоб діяти, тобто розв’язувати різні життєво важливі задачі, це набутий досвід, який дозволяє діяти більше оперативно й ефективно, це подальший розвиток уже набутих здібностей, це, зрештою, вихована високопатріотична, духовна та порядна особистість, яка спрямовує свої дії на користь своїй сім’ї, своєму народові та Батьківщині.

Отже, **компетенція** – це сукупність знань, умінь, навичок, набутого досвіду, розвинутих здібностей і сформованих ціннісних орієнтацій. А компетентність – це набуті (засвоєні, розвинуті, сформовані) особистістю компетенції.

Як і компетентність, компетенції є двох видів: загальноосвітні та професійні. Кожен із цих видів складається зі своїх компетенцій. Наприклад, загальноосвітня компетенція структурується на компетенцію за курс початкової (основної, середньої) школи. Можна розглядати предметні компетенції (філологічну, літературну, математичну, хімічну та ін.). Професійні компетенції мають свої особливості. Це вимагає окремих досліджень.

Таким чином, під час педагогічних досліджень, пов’язаних із формулюванням дефініцій нових понять, потрібно користуватися найбільш раціональним логічним способом їх визначення й обґрунтовувати доцільність саме такого способу. Реальні дефініції понять потрібно формулювати такими способами: через найближчий рід і найбільш суттєві видові відмінності; генетичне визначення; визначення через вказівку на протилежність; операційне визначення; індуктивне визначення.

Якщо дослідник по-новому сформулював дефініцію поняття, то потрібно обґрунтувати, чому він це робить. Наприклад, тому що дефініція сформульована генетичним способом, а він хоче визначити дане поняття через найближчий рід і найбільш суттєві видові відмінності, або дослідник пропонує ближче родові поняття чи більш суттєві видові ознаки. За таких підходів педагогічна наука набуде більш строгих форм, а зусилля дослідників будуть спрямовуватися не на ревізію коректно сформульованих дефініцій понять, а на пошук законів і закономірностей, нових методів, форм і технологій та на їх експериментальне обґрунтування, що приведе до суттєвого поліпшення ефективності навчально-виховного процесу.

Посилання:

1. Боднар, С. Термінологічний аналіз понять “компетенція” і “компетентність” у педагогіці : сутність та структура / С. Боднар // Освіта і управління. — 2007. — Т. 10. — № 2. — С. 93-99.

2. *Зимняя, И. А.* Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. — М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. — 40 с.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики / [За заг. ред. *О. В. Овчарук*]. — К. : “К.І.С”, 2004. — 112 с.
4. *Корсак, К.* Світова вища освіта. Порівняння і визначення закордонних кваліфікацій і дипломів / За заг. ред. *Г. В. Щокина* : монографія. — К. : МАУП-МКА, 1997. — 208 с.
5. Наказ МОН України № 1135 від 8.08.2013 р. “Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників”. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1255-10>
6. Постанова Кабінету Міністрів “Про затвердження Національної рамки кваліфікацій”. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://document.ua/prozatverdzhennja-natsionalnoyi-ramki-kvalifikacij-doc81930.html>.
7. *Хуторской, А. В.* Ключевые компетенции и образовательные стандарты // Интернет-журнал “Эйдос”. — 2002. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://eidos.ru/journal/2002/0423.htm>.
8. *Хуторской, А. В.* Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. — 2003. — № 2. — С. 56-64.
9. Шляхи формування основних груп компетентностей учнів // Директор школи. — 2004. — № 8-10. — С. 148-153.
10. *Штефан, Л.* До питання компетентнісного підходу в професійній освіті / *Л. Штефан, С. Нечіпор* // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2010. — № 3. — С. 29.
11. *Ярыгин, О. Н.* “Компетенция” и “компетентность” как эмерджентные свойства деятельности человека / *О. Н. Ярыгин* // Вектор науки ТГУ. — 2001. — № 1 (15). — С. 345-348.
12. *Stoof, A.* Open university of the Netherlands / *A. Stoof, R. Martens, J. Merrienboer*. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.hr-zone.net.

References (transliterated and translated):

1. *Bodnar, S.* Terminologichnyi analiz poniat “kompetentsiia” i “kompetentnist” u pedahohitsi : sutnist ta struktura (Terminological analysis of “competence” and “competency” notions in pedagogy : the essence and structure). // Education and Management, 2007. Vol.10, № 2. P. 93-99.
2. *Zimnjaja, I. A.* Kljuchevye kompetentnosti kak rezul’tativno-celevaja osnova kompetentnosnogo podhoda v obrazovanii (Key competence as effectively-target base of competency approach to education). Moscow : Research Center of Problems of Training Quality, 2004. 40 p.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики (Competence approach in modern education : International experience and Ukrainian prospects. Library of Educational Policy). [Ed. by *О. В. Овчарук*]. Kyiv, 2004. 112 p.
4. *Korsak, K.* Svitova vyshcha osvita. Porivniannia i vyznachennia zakordonnykh kvalifikatsii i diplomiv (Global higher education. Comparison and determination of foreign qualifications and diplomas) / Ed. by *H. V. Shechokyn* : monograph. Kyiv, 1997. 208 p.
5. Nakaz MON Ukrainy № 1135 vid 8.08.2013 r. “Pro zatverdzhennia Tipovoho polozhennia pro atestatsiiu pedahohichnykh pratsivnykiv” (Order of Ministry of Education and Science of Ukraine from 08.08.2013 No 1135 “On approval of the Model provisions on certification of pedagogical workers”). — [Electronic resource]. — Mode of access : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1255-10>
6. Postanova Kabinetu Ministriv “Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ramky kvalifikatsii” (Resolution of the Cabinet of Ministers "On approval of the National Qualifications

- Framework"). — [Electronic resource]. — Mode of access : <http://document.ua/prozatverdzhennja-nacionalnoyi-ramki-kvalifikacij-doc81930.html>.
7. *Hutorskoj, A. V.* Kljuchevye kompetencii i obrazovatel'nye standarty (Key competencies and educational standards). // The Internet journal "Eidos", 2002. — [Electronic resource]. — Mode of access : [http // eidos.ru / journal / 2002 / 0423.htm](http://eidos.ru/journal/2002/0423.htm).
 8. *Hutorskoj, A. V.* Kljuchevye kompetencii kak komponent lichnostno-orientirovannoj paradigmy obrazovanija (Key competences as a component of personality-oriented paradigm of education). // People's Education, 2003. № 2. P. 56-64.
 9. Shliakhy formuvannia osnovnykh hrup kompetentnosti uchniv (Ways of forming the main groups of pupils' competencies). // Headmaster, 2004. № 8-10. P. 148-153.
 10. *Shtefan, L. Nechipor, S.* Do pytannia kompetentisnoho pidkhodu v profesiinii osviti (On the question of competence approach in vocational education). // Pedagogy and Psychology of Vocational Education, 2010. № 3. P. 29.
 11. *Jarygin, O. N.* "Kompetencija" i "kompetentnost" kak jemerdzhentnye svojstva dejatel'nosti cheloveka ("Competence" and "competency" as an emergent property of human activity). // Vector of Science of Tolyatti State University, 2001. № 1 (15). P. 345-348.
 12. *Stoof, A., Martens, R., Merrienboer, J.* Open university of the Netherlands. — [Electronic resource]. — Mode of access : [www. hr-zone.net](http://www.hr-zone.net).

Стаття надійшла до редакції 22.09.2014

П. Сикорский

К проблеме формулирования понятий "компетентность" и "компетенция"

В статье критически анализируются разные определения педагогических понятий ("компетентность" и "компетенция") и на основе одного из логических способов определения понятий (через ближайший род и существенные видовые отличия) формулируется строгое определение "компетентности" и "компетенции" как педагогических понятий. Автор предлагает в педагогических исследованиях, связанных с формулировкой определенных новых понятий, пользоваться наиболее рациональным логическим способом их определения и обосновывать целесообразность именно такого способа. Реальные дефиниции понятий нужно формулировать следующими способами: через ближайший род и наиболее существенные видовые различия; генетическое определение; определение через указание на противоположность; операционное определение; индуктивное определение. Если исследователь по-новому сформулировал дефиницию понятия, то нужно обосновать, почему он это делает. При таких подходах педагогическая наука приобретет более строгие формы, а усилия исследователей будут направляться не на ревизию корректно сформулированных дефиниций понятий, а на поиск законов и закономерностей, новых методов, форм и технологий и на их экспериментальное обоснование, что приведет к существенному улучшению эффективности учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, дефиниция, логические методы.

P. Sikorskyi

On Formulation of "Competence" and "Competency" Concepts

The article critically examines different definitions of pedagogical concepts ("competence" and "competency") and on the basis of one of the definitions in a logical way (through the next generation, and significant species differences) formulates a strict definition of "competence" and "competency" as a pedagogical concepts. The author suggests using the most efficient logical way of their determination and proving the feasibility of such a method in educational researches related to the definition of new concepts. The real definition of concepts needs to be formulated in

the following ways: through the next generation, and the most significant species differences; genetic determination; determination by reference to the opposite; operational definition; inductive definition. If a researcher has formulated a new definition of the concept, it is necessary to explain why it is done. According to such approaches pedagogical science will get more strict forms, and researchers' efforts will be directed not at the audit of properly formulated definitions of concepts, but at the search of the laws and regularities of new methods, forms and techniques and their experimental study, which will lead to a significant improvement in the efficiency of educational process.

Key words: competence, competency, definition, logical methods.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор Г. П. Васянович